

Ярина ЛАЗАР (Київ)

Польська національна меншина та пошук методів дослідження у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених

Концептуальні напрями дослідження національних груп у цілому закладені у фундаментальних працях вчених-істориків. У ході розвитку разом із зміною і доповненням категорійного апарату удосконалювались і методи дослідження.

Нове розуміння етнографії, як науки про народи-етноси, запропоноване Ю.В.Бромлеем, стало розрізняти дві взаємопов'язані сторони в національних явищах - етнічну і соціально-економічну [1]. Це відкривало нові перспективи для дослідження етносу.

В етнографічній науці після періоду переосмислення досвіду у вивченні культури, побуту сім'ї, традицій, звичаїв та обрядів стали активно розроблятися етносоціальні і етнокультурні аспекти його розвитку, котрі були основані на конкретних етносоціальних дослідженнях [2, 14].

Оскільки в сучасній науці намітився процес розгляду суспільства як етносу сфери життя людей [3] 1), то у культуротворчих процесах науковцями звертається увага на соціологічні аспекти, центральним об'єктом яких є етнічні фактори. Вагоме місце займають дослідження людини та вивчення етнопсихологічних рис, усього того, що пов'язане з поняттям народна культура або етнокультура.

Необхідність сьогодення і наповненість життя соціальним текстом потребує розглядати його в системі «етнос-культура-суспільство», тобто етносоціокультурному вимірі, використовуючи методології наукових галузей, котрі досліджують різні явища через призму соціальних відносин на сучасних індикаторах вияву етнічних парадигм.

Тому використання методології етносоціології в дослідженні етнокультури має принципове значення.

Нерівномірні процеси етнічного життя ХХ століття (аккультурація, асиміляція, маргіналізація тощо), які відбувались у нашому суспільстві, привели до того, що етнокультура втратила сенс ідентифікатора людини за її етнічним станом, відбивала до неї ставлення як до вторинної допоміжної галузі в різних межуючих науках.

Етнокультура, котра базується на особливих автостереотипах етнічного буття і є однією з форм вираження

національної свідомості, ґрунтується на уявленнях про соціальні вартості та норми, визначальні для тієї чи іншої нації, та є одночас засобом і виявом національної інтеграції та самобутності.

Сьогодні етнокультуна набула великого значення у формуванні етнічної свідомості, бо пов'язана з втратою меншовартості. Для визначення особистої належності до певної етнокультури «необов'язкова наявність абсолютно всіх атрибутів етносу, досить визначити, зокрема, походження, певні риси етнічного менталітету, які найчастіше виявляються у традиціях, мові, етнічній самосвідомості [4].

Ряд праць вітчизняних та зарубіжних науковців приурочено саме тій тематиці.

Загальні проблеми, відображені в цих роботах, вимагали більш глибокого аналізу життя етнічних меншин і врахування ареалу їх розселення. А тому з'явився ряд робіт, котрі мають інформаційний зміст. Це стосується і 26- томної «Історії міст і сіл Української РСР». Проте у відомостях про Тернопільську, Івано-Франківську та Львівську області знаходимо лише окремі згадки про населені пункти, що вирізнялись національною приналежністю своїх мешканців. В силу історичних обставин та ідеологічних чинників дані не завжди були точними і повними.

Започатковані в ті роки підходи до розробки етногенезу з позицій зближення націй і формування нової історичної спільності — радянського народу дістало закріплення в тогочасній науковій думці. Але одночасно існує ряд праць, які висвітлюють проблеми національної політики в Україні, етнокультурні процеси та українсько-польські історичні зв'язки [5], [6].

Ширше розкриваються проблеми національних спільнот у дисертаційних дослідженнях.

Наприклад, чеське населення в Україні стало дисертаційним дослідженням Ж.Ковби, де окреслено історію появи представників цього народу в Україні, описано господарське та культурне життя чехів. Але широкий регіон дослідження не дозволив Ж.Ковбі розкрити всі особливості життя цієї спільноти [7].

Всебічному обстеженню грецької меншини присвячене дисертаційне дослідження М.А.Араджіони. Нею зроблено історіографічний аналіз етнічної культури та історії греків Приазов'я [8].

Аналіз проблем стосовно формування етнічної історії кримчаків має місце в дисертації І.В.Ачказі [9].

Останній період характеризується активністю науковців у дослідженні етнічних груп та їх сьогоденних проблем. Варті уваги

наукові розвідки з історії українсько-чеських зв'язків та міграційних процесів чеської меншини в Україні В.Надольської, Н.П.Грінчака [10], [11].

Також потрібно відзначити дослідження про історію поселень та життя сучасних німців М.Є.Лутай, І.М.Кулініч, В.Є.Євгуха, С.І.Суглобіна, Я.Є.Самборської, В.Чеботарьової, Б.В.Чирка, К.О.Белашової [38-42] 2), праці з проблем єврейської спільноти Я.Хонісмана, А.Я.Наймана, С.О.Єкельчика, І.Самарцева, В.М.Кобузана, В.І.Наулка, М.Поповича [12-23].

Українсько-молдавські етнокультурні зв'язки вивчали Г.М.Захарова, В.Боєчко [24-25], досліджувала болгарську культуру Л.А.Демиденко [26].

Це далеко не повний перелік наукових розвідок за останні роки. Але автор не ставить за мету зробити вичерпний аналіз сучасного стану дослідження національних меншин

Однак робіт, які би в такому обсязі висвітлювали тему польської меншини, мало.

Серед них потрібно відзначити дослідження В.І.Наулка. Роблячи історико-географічний аналіз формування етнічного складу населення України і зміни в чисельності і в географічному розміщенні народів України, він описує і польську меншину. У своїх роботах він не тільки показує зміни, а і виділяє фактори, що зумовили їх [27].

Використовуючи статистичні і картографічні матеріали минулого, він дає картину динаміки чисельності поляків в Україні. Основними джерелами при написанні роботи були матеріали переписів Росії (1897), Австро-Угорщини (1900), Польщі (1921 і 1937 рр.) і радянських переписів населення 1926, 1959 та частково 1920 і 1939 рр.

Конкретному дослідженню етнічних спільнот, котрі жили на території УССР, присвячена його праця «Развитие межэтнических связей на Украине». У ній автор показує, крім історії поселень поляків в Україні, зміни в чисельності, які відбулися за радянський період.

Проте у зв'язку з існуючою тоді політичною системою науковець не мав можливості висвітлити їх причини.

Показавши вплив на хід етнічних процесів комплексу чинників, дослідник визначає основні: соціально-економічна структура етнічних груп та рівень їх соціально-економічного розвитку; чисельність етнічних груп та рівень їх соціально-економічного розвитку; чисельність етнічних груп та кількісне співвідношення (особливо у зонах етнічного змішання); характер територіального

розміщення народів (дисперсне чи компактне); ступінь генеалогічної спорідненості народів та їх мов, спільність походження, особливості культурно-господарської діяльності, давність спільного співжиття народів, які контактують один з одним [27, 113].

Проте окремо автор не зупиняється на характеристиці поляків Прикарпаття.

На рубежі 80-90 років ХХ ст. розпочався сучасний стан дослідження історії національних меншин. З'являється ряд праць, важливість яких полягає у вагомому внеску в розвиток цієї проблеми [28-30].

Тема українських поляків, особливо їх минуле, привертають увагу істориків (О.А.Бевзьо, П.І.Кушнер). Але в їх працях всесторонньо не оцінювався сучасний стан цієї етнічної меншини.

Заслуговують на увагу роботи Н.Єременка, Б.Чирка, О.Калакури, Т.М.Рудницької, А.Кондрацького [31-33], в яких науковцями даються соціокультурні, демографічні та соціально-економічні характеристики польської спільноти. Однак автори окремо не зупиняються ні на регіональних відмінностях, ні на особливостях культурного життя представників цієї меншини.

Особливості побутування польського фольклору на Житомирщині досліджувала Л.К.Вахніна [34-35]. Вона звертає увагу на потребу систематичного вивчення етнографами різних етносів, в районах їх компактного проживання [35, 117].

Польська традиційна культура завжди була об'єктом вивченням науковців Інституту Мистецтвознавства фольклору та етнології НАН України.

Численні експедиційні дослідження, проведені в польських селах Житомирської, Вінницької та Хмельницької областях, дали матеріали для вивчення в етогенетичному аспекті цілого ряду питань: явища традиційної народної культури регіону, стан збереження народних традицій та їх взаємодія з традиціями інших народів, фольклор та обрядова творчість у сучасному побуті, взаємини у сфері побуту польського та українського населення

Постійні етнографічні спостереження у Житомирській області дають підстави робити вагомні висновки.

На жаль, такі експедиційні дослідження в областях Прикарпаття не велися.

Окремо вивчено дослідницею польський фольклор, який виник у XVII столітті і на початку ХХ ст. сформувався в своєрідну художню систему, центральне місце в якій зайняв пісенний жанр [35].

До етнічної специфіки музичного професіоналізму,

зумовленого фольклорними виитоками, звертається С.Й.Грица. В її дослідженнях продемонстровано, як від покоління до покоління передаються навикн народної музичної педагогіки [36, 5-34].

Вивчення традиційної польської культури кінця ХІХ - початку ХХ ст. лягло в основу дисертаційного дослідження В.К.Борисенко Її робота присвячена дослідженню традиційного польського житла Поділля ХІХ—ХХ століть, традиційному одягу і сімейній обрядовості. На основі фактичного матеріалу показано, як багатовікове сусідство двох культур польської та української впливає одна на одну [37].

Дослідження Прикарпаття має свою традицію. Але тільки окремі аспекти проблеми етнографічного вивчення Прикарпаття розглядалися у вітчизняній історіографії. Це стосується і проблем польської національної меншини. Однак, входячи протягом тривалого часу до складу різних держав, ця територія і її мешканці стають об'єктом для вивчення зарубіжних вчених.

Варті уваги і значимі для сьогодення роботи польських вчених, які зібрали статистичні і етнографічні дані, які стосуються Тернопільської, Львівської та Івано-Франківської областей [38-39]. Польський вчений А.Шнейдер видає перші 2 томи енциклопедії з краєзнавства Галичини [38].

Вже у другій половині ХІХ ст. у традиційну описову етнографію вводяться елементи статистики. Серед тогочасних наукових розвідок потрібно відзначити вклад тогочасних українських вчених та просвітителів, передусім у вдосконаленні методів дослідження [40-43].

Помітним явищем у науково-організаційному плані була доповідь М.Павлика «Потреби етнографічно-статистичної роботи в Галичині», яку він виголосив перед членами академічного кружка. Спираючись на М.Драгоманова, цей культурний діяч відстоював реалістичний напрям у народознавстві, системне дослідження народної культури. На прикладі доробку М.Колесси, І.Рудченка, В.Антоновича, М.Драгоманова, П.Чубинського він демонструє багатогранність предметної сфери цієї галузі досліджень. Суттєвим з методологічного погляду було його зауваження про потребу пізнання не тільки архаїчних явищ матеріальної і духовної культури, але і сучасних йому реалій.

Особливу увагу Павлик звертає на вивчення соціального і економічного стану життя населення. Відзначаючи переваги польових досліджень, він пропонує ряд порад, котрі стосуються техніки і методики їх процедури.

Серед дослідників того часу потрібно виділити

М.Бучинського, котрий вперше здійснює опис господарства. У своїх роботах він використовує ілюстративний матеріал. В.Площанський перший серед західно-українських дослідників застосував анкетний метод збору відомостей. Це зумовило появу значної кількості топографічно-етнографічних описів мешканців окремих населених пунктів. Важливість підходу до збору інформації обгрунтовує і О.Партицький.

Для розробки конкретних питань традиційно-побутової культури населення краю мають значення праці А.П.Свидницького, А.І.Димінського, Ю.И.Сіцінського [46-48].

У роботах З.Є.Болгаровича, Р.Ф.Кирчіва, В.А.Юзвенко дається оцінка ролі польських авторів ХІХ ст. у вивченні етнографії та фольклору Поділля [49-52].

Активізація культурного життя польської національної меншини, інтерес до своїх коренів спричинює до вивчення їх і сучасними місцевими дослідниками. Вчителі, активісти місцевих культурних та освітніх осередків стають авторами цікавих розвідок, які постійно друкуються у місцевій пресі. Більшість з них виконана на високому науковому рівні. Прикладом таких робіт може бути дослідження краєзнавця Харитона В., основою якого стало вивчення польського фортифікаційне будівництво на території Прикарпаття у ХІV-ХVІІІ ст. [53].

Оскільки останнє десятиліття стало періодом складних національних і міжнародних процесів, то перед науковцями виникла потреба у з'ясуванні міжнародних відносин, досліджень етнічних груп та їх сьогоденних проблем. Наукові доповіді етнографів на Всеукраїнських та регіональних конференціях свідчать про необхідність ґрунтового дослідження національних меншин в Україні.

Науковці створили основу для подальшого наукового аналізу, практичне значення якої надзвичайно високе. Адже дослідження з цієї тематики повинні стати основою для вивчення та узагальнення взаємин етносів та держави, для створення дійових механізмів їхньої взаємодії та реалізування природнього права на їхнє гідне існування.

Вивчення специфіки етносоціального розвитку груп етнічних меншин, які мешкають на території України, має практичне значення для сьогодення і є одним з важливих напрямків досліджень у сучасній етнології та етносоціології.

Методологічна основа, створена сучасними науковцями та їх попередниками, створила передумови для вивчення польської меншини Прикарпаття. Проте сучасне культурне життя польської

національної меншини, однієї з найбільших на теренах України, вимагає уваги з боку науковців.

Література:

1. Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. – М. – 1973. – 284 с.
2. Орлов А.В. Процессы интернационализации советского образа жизни. (этносоциологические аспекты). – К. Наукова думка.–1986. – 247 с.
3. Попов В. Вторинне і глибинне в розумінні культури // Політика і час. - 1991 - № 16
4. Євгук В.В. «Український етнос: структура і характер взаємовідносин з навколишнім середовищем // Вісник АН. - 1993 - №10
5. Дяченко В.Д. Антропологічний склад українського народу, - К – 1965. – 130 с.
6. Болгарович З.Е. Україна в дослідженнях польських етнографів - К. 1976. – 139 с
7. Ковба Ж.М. Чеська еміграція на Україні у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст./дис. . канд.іст. наук.), Львів, 1974
8. Араджиони М.А. Историография этнической истории и культуры греков Северного Приазовья (80-е гг. XVIII ст. - 90-е гг. XX в.) дис. . канд.іст.наук, Симферополь, 1995
9. Ачкаязи И.В. Крымчаки (проблема формирования общности и ее этническая история) Дис. . канд. ист. наук. Симферополь – 1999
10. Надольська В. Чеські колоністи у другій половині ХІХ століття // Велика Волинь. Минуле і сучасне. Тези Міжнародної науково-краснознавчої конференції – Житомир, 1993. - С. 66-67.
11. Гранчак Н.П. Українсько-чехословацькі зв'язки в галузі освіти (остання третина ХІХ - початок ХХ ст.) //Проблеми словянознавства. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Історія зарубіжних слов'янських народів. – 1988 – Вип. 38 – С. 87-991.
12. Гроньовський К. Еміграція чехів з Галичини // Українське слов'янознавство – 1971. – №4 – С. 43-45
13. Попов В. Чеські переселенці на правобережній Україні (60-70 рр. ХІХ ст.) // Міжнародні зв'язки України. Наукові пошуки і знахідки. Республіканський міжвідомчий збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1992. – Вип.2. – С. 16-22
14. Лутай М.С. До історії німецьких поселень на Україні і на Волині // Звягель древній і вічно-молодий. Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 300-річчя утворення Волинської губернії, 200-річчя найменування міста Звягеля Новоград-Волинським. – Новоград-Волинський, 1995. – С.177
15. Кудлич І.М. Німецькі колонії на Україні // Український історичний журнал – 1990, – №9 – С. 43-49

16. Чеботарева В. Немцы в России, СРСР, СНІ: Хроника опрокинутых надежд, скитаний и бедствий // Жизнь - 1992 - № 10 - С. 5-14
17. Чирко Б.В., Белашова К.О. Роль німецьких переселенців в економічному і культурному житті України // Відродження. - 1993 - № 3-4 - С. 62-65
18. Хонісман Я. С., Найман А.Я. Евреи Украины. Краткий очерк истории. - К., 1993
19. Хонісман Я. Єврейське землеробство в Україні // Філософська та соціологічна думка. - 1993. - №9. - С.160-167
20. Єксельник С.О. З історії Українсько-єврейських відносин // Український історичний журнал. - 1990 - №7 - С.54-63
21. Самарцева І. Євреї в Україні (XIX -поч. XX ст.: історико-економічний аналіз) // Віче. - 1993 - № 11 - С.120-132
22. Кабузан В.М., Науко В.І. Євреї на Україні, в СРСР: чисельність та розміщення // Український історичний журнал. - 1991. - №6. - С. 56-68
23. Попович М. Єврейський геноцид в Україні: історія та уроки // Філософська та соціологічна думка. - К. 1994. - № 5-6 - С.160-164
24. Современные украинско-молдавские межэтнические связи / этноязыковые аспекты / - К. - 1985. - 84 с.
25. Молдавани в Україні // Віче. - 1993, - №3. - С.100-111
26. Демиденко Л.А. Культура и быт болгарского населения в УССР. - К., 1970. - 138 с.
27. Науко В.И. Развитие межэтнических связей на Украине. - К. 1975. - С. 36-38
28. Діброва С.С., Панчук М.І. Вогонь і політ // Про минуле заради майбутнього. - К., 1989.
29. Чирко Б.В. Національні меншості в Україні в 20-30-х р.р. // Український історичний журнал. - 1991 - № 12.
30. Чирко Б.В. Шкідництво різних націй // за документами ЦДАХО // Архіви України. - 1992. - № 1
31. Рудницька Т.М. Національні групи та мовні процеси в Україні // Філософська та соціологічна думка. - К. 1991. - №4 - С.140-153
32. Рудницька Т.М. Поляки в Україні: Які вони сьогодні? // Українська діаспора - К. 1994. - №5 - С.162-167
33. Єременко Н., Чирко Б., Калакура О. Поляки в Україні / Віче - К. 1993. - №2, - С.26-27
34. Вахніна Л.К. Під одним небом. (Фольклор етносів України) - К: Голов. спец. літ. ред. мовами нац. меншин України, 1996.-55 с.
35. Вахніна Л.К. Словянские рабочие песни. К: Наукова думка. - 1986 - 123 с
36. Грица С.Й. Народний професіоналізм // Мистецтво та етнос - К: Наукова думка, 1991 - 224 с

37. Борисенко В.К. Взаимосвязи в традиционной культуре и быту украинцев и поляков Подолья в конце XIX- начале XX веков автореферат – Минск. – 1974
38. Shneider A Encyklopedia do krajoznawstwa Galicyi pod wzgldem historycznym, statystycznym, topograficznym. Lwów, 1868 – T.1 – 403 S.
39. Goikmbiowski T Lud polskiej Jego zwyczaje, zabobony. – Warszawa 1830 – 327 s-38
40. Франко І Дещо про польсько-українські відносини // Франко І. Збір творів: У 50 т. – 1986. - Т.46. – Кн.2 – С 258-279
41. Городницький Я. До історії культурного і політичного життя в Галичині у 60-х рр. XIX в.// Львів, 1917. – Т.16. – 246 с.
42. Павлик М. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1878 - 1895) – Чернівці, 1916 – Т.2. – 317 с.
43. Павлик М. Потреби етнографічно-статистичної роботи в Галичині. // Друг: – 1876. – 13 С. 14-15
44. Сивченко М.С. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. – К., 1962. – 415 с.
45. Новицький О.М. Фольклористична та етнографічна діяльність А.І.Димінського // Народна творчість та етнографія. – №6 – С 38-42
46. Сивченко М.С. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. – К., 1962. – 415 с.
47. Новицький О.М. Фольклористична та етнографічна діяльність А.І.Димінського // Народна творчість та етнографія. – 1980. – № 6 К. – С 38-42
48. Паравійчук А.Г. Видатний історик Поділля Сцінський Ю.Й. // Український історичний журнал. – 1968. - № 9 – С. 87-92
49. Болтарович З.Є. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст – К. 1976. – 38 с
50. Кирчів Р.Ф. Український фольклор у польській літературі (період романтизму). – К., 1971. – 275 с.
51. Юзвенко В.А. Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці XIX ст. – К., 1961. – 130 с.
52. Кирчів Р. Україніка в польських альманахах доби романтизму – К., Наукова думка, 1965. – 131с
53. Харитон В. Замки Галицької землі: З історії фортифікаційного будівництва на Прикарпатті в XIV-XVIII ст. – Івано-Франківськ, 1998. – 53 с